

memorii | jurnale | biografii

Frédéric Lenoir, cunoscut filozof și sociolog francez, este autorul unei opere prolifică care însumează peste cincizeci de scrieri, de la volume de eseistică la romane, povestiri scurte, dramaturgie, enciclopedii. A fost tradus în douăzeci de limbi și a vândut în jur de zece milioane de cărți. Este, de asemenea, un scenarist de succes, care a colaborat cu teatre și televiziuni din toată lumea. *Jung: O călătorie către sine* este una dintre cele mai recente cărți ale sale.

FRÉDÉRIC LENOIR

JUNG

O CĂLĂTORIE
CĂTRE SINE

Traducere din franceză
de Marieva-Cătălina Ionescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Alexandra Furnea
Lector: Filotheia Bogoiu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Veronica Dinu

Tipărit la Bookart Printing

Frédéric Lenoir
Jung, un voyage vers soi
© Editions Albin Michel – Paris 2021

© HUMANITAS, 2023, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Lenoir, Frédéric
Jung: o călătorie către sine / Frédéric Lenoir;
trad. din franceză de Marieva-Cătălina Ionescu. –
București: Humanitas, 2023
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-8204-8
I. Ionescu, Marieva Cătălina (trad.)
929

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

<i>Introducere</i>	9
------------------------------	---

PARTEA ÎNTÂI

UN EXPLORATOR AL SUFLETULUI OMENESC

1. Tinerețea	21
O copilărie singuratică, aproape de natură	23
Cei doi poli ai personalității lui Jung	24
Respingerea religiei	26
Nașterea unei vocații medicale	27
O teză de doctorat... despre spiritism	28
2. Un doctor umanist	31
Critica metodelor psihiatrice	31
Descoperirea complexelor	33
Emma Rauschenbach	34
Un doctor umanist	35
3. Sigmund Freud	39
Descoperirea tezelor freudiene	39
Jung, moștenitorul lui Freud	40
Dezacordurile și ruptura	42
4. Plonjon în inconștient	48
Dezorientare	48
Gândirea imaginativă și funcția transcendentă	51
Șapte predici către morți	52
Cartea roșie	53
Turnul din Bollingen	57

5. O nouă geografie a sufletului	59
Conștiința și eul	60
Tipurile psihologice	61
Inconștientul personal: între trecut și viitor	65
Inconștientul colectiv	68
Sinele	69
Dialogul dintre conștient și inconștient	70
Cura analitică, transferul și umbra	72
6. Orient și alchimie	75
Descoperirea celorlalte culturi ale lumii	75
Descoperirea Orientului	78
I Ching și sincronicitatea	79
Secretul Florii de Aur	81
Buddha	81
Orient și Occident	83
Alchimie	86
7. Frământări la sfârșitul vieții	90
Recunoașterea internațională	90
1933–1939: anii tulburi	93
1940–1945: tandemul dintre spionaj și psihanaliză	99
Noi controverse	101
Experiența aproape de moarte	104
Ultimele lucrări	107
Față-n față cu moartea	109

PARTEA A DOUA
EXPERIENȚA INTERIOARĂ

I. SACRUL	117
1. Homo religiosus	119
Funcția religioasă a psihicului	119
Numinosul	121
Necesitatea unei vieți simbolice	125
2. De la Dumnezeu exterior la divinul interior	128
Dumnezeu ca arhetip	128
„Eu nu cred, eu știu“	130
O concepție panteistă	131
3. Creștinismul și problema răului	133
Identitatea creștină	134
Arhetipul lui Cristos	136

Problema răului	138
Vin nou și vase vechi	141
4. Sub asediul criticilor	143
Răspunsuri la criticile oamenilor de știință	143
Răspunsuri la criticile teologilor	145
II. PROCESUL DE INDIVIDUAȚIE	147
1. Sinele	153
De la eu către Sine	153
Metafora centrului	154
O căutare a sensului	156
Experiența numinoasă	158
2. Limbajele	160
Simbolurile	161
Arhetipurile	164
Miturile	168
Imaginile	171
3. Mediatorii	175
Sincronicitățile	175
Visele	179
Imaginație activă și proces creativ	184
Riturile	188
4. Călătoria	193
Trecerea de la persona la eu	193
Integrarea umbrei	195
Integrarea animus-ului și animei	199
Concilierea contrariilor	204
Concluzii	209
Nevoia de sens	209
Psihologie și fizică cuantică	211
Revrăjirea lumii	215
<i>Mulțumiri</i>	223
<i>Lucrările lui Jung citate</i>	225
<i>Note</i>	229

Introducere

Când am publicat *Le Miracle Spinoza* (2017), știam deja că-i voi consacra următoarea biografie intelectuală lui Carl Gustav Jung. Sunt cei doi gânditori moderni care m-au influențat cel mai mult și care, după părerea mea, au mers cel mai departe în înțelegerea ființei umane și sensului existenței sale. Cel dintâi este filozof și a trăit în secolul al XVII-lea. Cel de-al doilea este psiholog și a trăit la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Cu toate că au fost foarte diferiți prin viața și personalitatea lor – Spinoza era un înțelept, care a dus un trai sobru și aproape ascetic, pe când Jung profita din plin de viață și nu era nici pe departe un model de virtute –, au câteva asemănări esențiale. Spinoza și Jung au crescut într-un mediu foarte religios (evreiesc, în primul caz, protestant, în al doilea), de care s-au emancipat destul de brusc, încercând apoi, și unul, și celălalt, să redefinească o spiritualitate în afara oricărei credințe religioase. După aceea, Spinoza și Jung și-au întemeiat gândirea, în mare parte, pe observații despre ei înșiși și despre ceilalți. De bună seamă amândoi au inventat numeroase concepte și au lăsat o operă de mare profunzime, dar cunoașterea lor despre sufletul omenesc este rodul experienței, la fel cum ideile lor le-au marcat hotărâtor viața. „Cele mai frumoase adevăruri din lume nu servesc la nimic dacă ceea ce exprimă nu a devenit pentru fiecare o experiență interioară originală“¹, precizează Jung. În

sfârșit, și cel mai important, amândoi au avut aceeași pasiune a căutării adevărului, fără nici un *a-priori* și fără nici o concesie față de spiritul vremurilor, care i-a condamnat încă din timpul vieții la singurătate și lipsă de înțelegere din partea majorității contemporanilor. „Solitudinea nu survine din cauză că nu avem oameni în jurul nostru, ci mai degrabă din cauză că nu le putem comunica lucruri care nouă ni se par importante sau din cauză că socotim valabile gânduri care celorlalți li se par improbabile“², mai scrie Jung. A fost nevoie de mai mult de trei secole pentru ca geniul lui Spinoza să fie recunoscut. Iar Jung, de la a cărui dispariție s-au împlinit șaiszeci de ani, rămâne încă necunoscut publicului larg, mai ales în Franța, deși ideile sale impregnează domeniul întregi ale culturii noastre.

Totuși, sunt convins că opera lui vizionară constituie una dintre cele mai mari revoluții în gândirea umană și că importanța ei depășește solul din care își trage rădăcinile: psihologia abisală. Prin conceptele pe care le-a elaborat – sincronicitatea, complexe, inconștientul colectiv, arhetipurile, tipurile psihologice, *anima* și *animus*, umbra, *persona*, procesul de individualizare –, Jung propune o înțelegere a ființei umane și a raporturilor sale cu lumea care nu doar că bulversează cunoștințele psihologice, dar implică și filozofia, antropologia, fizica, științele educației, teologia, istoria, miturile și credințele. Printre contemporanii săi au existat și câteva spirite înalte care nu s-au înșelat asupra valorii teoriilor sale și au purtat un dialog fecund cu el – de exemplu Wolfgang Pauli, laureat al Nobelului pentru fizică –, iar opera sa a fost o sursă de inspirație pentru mulți artiști, precum scriitorul Herman Hesse, câștigător al Nobelului pentru literatură, și pictorul american Jackson Pollock.

Putem înțelege foarte bine importanța și impactul gândirii sale într-o lume confuză, în căutare de sens și de noi repere, care să nu mai provină din exterior, ci dinăuntru omului. Cum subliniază pe bună dreptate doamna Ysé Tardan-Masquelier, istoric al religiilor, „Personalitatea lui Jung ne impune s-o

situăm într-un context mult mai larg, într-o conștiință acută a momentului istoric pe care-l trăim și care poate fi definit ca un moment privilegiat pentru căutarea sensului: niște vremuri în care nimic nu mai este evident, nici sistemele filozofice, nici dogmele religioase; în care existența noastră nu mai este o certitudine, ci o întrebare: cine sunt pentru mine însumi? Ce însemnătate are ființa mea în lume?⁴³ Într-o lume care era, încă, foarte instituționalizată, Jung consacră experiența personală ca fundament al oricărui parcurs existențial autentic. Critică formalismul și intoleranța marilor religii, fără să nege totuși dimensiunea religioasă a sufletului omenesc și nevoia lui de sacru. Își asumă statutul de om de știință care colectează neîncetat date, subliniind, în același timp, limitele rațiunii și științei.

În opinia mea, Jung este și cel dintâi gânditor al postmodernității: nu neagă vectorii fundamentali ai modernității – rațiunea critică, globalizarea și afirmarea individului –, ci arată limitele rațiunii, ambiguitățile progresului tehnologic, contradicțiile individualismului. Este totodată un martor și un gânditor al căutării sensului de către lumea actuală, căutare pe care a și inspirat-o în mare măsură prin scrierile lui despre filozofiile orientale, ezoterism și curentele mistice, despre legătura dintre știință și spiritualitate, limbajul simbolic, dialogul dintre conștient și inconștient, fenomenele paranormale, explorarea granițelor dintre viață și moarte, contopirea contrariilor sau polarităților: umbră–lumină; rațiune–sentiment; bine–rău; masculin–feminin; individ–cosmos; spirit–materie etc.

Deși încă din timpul vieții sale opera lui Jung a fost tradusă în multe limbi, iar el a fost onorat de universități prestigioase cu titlul de doctor *honoris causa* – Oxford, Harvard, Yale, Bénarès, Calcutta, Geneva etc. –, totuși gândirea lui se predă prea puțin în învățământul superior. Din mai multe motive, cred.

Prieten și colaborator apropiat al lui Sigmund Freud între 1906 și 1912, Jung s-a despărțit mai apoi de celebrul său înaintaș

și, cu toate că s-a înscris în descendența lui, s-a delimitat de el în privința unor chestiuni esențiale, redefinind din temelii libidoul și inconștientul. Acest lucru a avut două consecințe negative pentru psihiatrul elvețian. Prima, că revoluția intelectuală pe care a adus-o a venit după cea realizată de Freud, la fel de importantă. Or decenii la rând comunitatea intelectuală a redus psihanaliza numai la teoriile celui din urmă. A doua, că freudienii (și în Franța lacanienii) nu i-au iertat niciodată lui Jung despărțirea brutală de Freud (care-l desemnase succesorul său în fruntea mișcării psihanalitice) și că, după 1912, a fost ostracizat în mediile psihanalizatorilor. Mișcarea freudiană a dat nenumărate scrieri având ca scop discreditarea eforturilor lui Jung, începând cu Karl Abraham, care denunță „tenta religioasă“ și „fundalul mistic“⁴ al gândirii jungiene, și sfârșind cu Dominique Bourdin, care afirmă că Jung „a părăsit cu bună știință terenul științelor umaniste și al gândirii raționale“⁵.

Desigur, și acesta este un alt motiv pentru care opera lui Jung rămâne greu de înțeles și de predat, gândirea lui este complexă, extrem de bogată, și nu întotdeauna transpusă în cuvinte după o metodă rațională și logică. Jung, de formație psihiatru și om de știință, și-a dat seama treptat că o înțelegere și o metodă eminentemente logice n-ar putea da seamă de complexitatea realului și că o cercetare sau o expunere reduționistă ar putea sărăci reflecția. De aceea, pe lângă lucrările lui clasice de psihopatologie, care i-au adus notorietatea de psihiatru și i-au atras stima lui Freud, a publicat multe articole și lucrări bazate pe o gândire mai degrabă circulară și paradoxală decât liniară și demonstrativă. În această privință, se apropie foarte mult de gândirea chineză, care în 1923, când a descoperit-o, i-a produs un șoc puternic și i-a influențat restul scrierilor. În majoritatea cărților, Jung folosește numeroase elemente – studii despre visele pacienților, mituri, simboluri, exemple istorice, reflecții filozofice –, trecând de la unul la altul, ceea ce poate să-i deruteze pe cititori. De exemplu, în cartea *Psihologie și religie*,

atunci când vrea să demonstreze diferența dintre religiozitatea naturală, care se exprimă în psihism sub forma numinosului, și religia culturală, care se desfășoară printr-un corpus dogmatic pentru a domestici religiozitatea naturală, analizează două vise ale unui pacient. Pentru asta, explicitează unul dintre simbolurile care apar în aceste vise – cuaternitatea –, revizitând mitologia greacă reinterpretată de Platon și Empedocle, Biblia ebraică, gnoza antică, alchimia și teologia medievale, yoga și cosmogonia Pieilor-roșii! Și abia după acest imens ocol își urmează firul raționamentului inițial, evident îmbogățit de toate aceste considerații empirice și erudite. De asemenea, a refuzat mereu să creeze un sistem (aceasta este marea diferență față de Spinoza, dar și, într-un anumit sens, față de Freud). Cu modestie, Jung explorează multe piste, strânge date empirice, formulează ipoteze, lăsând astfel interpretarea deschisă. Într-o scrisoare din 1946 către dr. Van der Hoop, spune: „Nu pot decât să sper și să-mi doresc ca nimeni să nu devină «jungian». Eu nu apăr vreo doctrină, ci descriu fapte și propun anumite afirmații, care pot fi chestionate. Nu vin cu învățături de-a gata, sistematice, am oroare de «discipolii fanatici». Las oricui libertatea să găsească singur soluții, fiindcă și eu revendic această libertate.“

Privind însă mai în profunzime, o posibilă explicație pentru nemulțumirea freudienilor și altor filozofi este faptul că Jung formulează o critică radicală a încrederii oarbe pe care Freud o acordă rațiunii, așa cum o înțelegea filozofia iluministă. În descendența lui Kant și a lui Nietzsche, pe care-i citește cu fervoare, Jung este un mare deconstructivist. „O constatare filozofică este produsul unei personalități anumite care trăiește într-un anumit loc și într-un anumit timp. Ea nu este rezultatul unui proces logic și impersonal. În această măsură, enunțul este în principal subiectiv. Dacă are sau nu valabilitate obiectivă depinde de numărul, mare sau mic, de oameni care gândesc în același fel. [...] Filozofii nu apreciază acest tip de critică, deoarece ei consideră intelectul filozofic un instrument perfect

și lipsit de prejudecăți al filozofiei. Acest intelect este totuși o funcție care depinde de psihicul individual și este determinat din toate direcțiile de condiții subiective, spre a nu mai vorbi de influențele mediului.“⁶

De asemenea, critică viziunea științistă, moștenită din secolul al XIX-lea și foarte răspândită încă, care are în Freud un reprezentant perfect și care spune că teoriile științifice acceptate îndeobște prezintă o imagine perfect obiectivă și irevocabilă asupra realului. Din acest punct de vedere, Jung își depășește cu mult epoca. Astăzi, perspectiva noastră asupra științei a fost bulversată de lucrările esențiale ale unor filozofi ai științei precum Karl Popper, care a expus limitele cunoașterii științifice, sau Thomas Samuel Kuhn, care a elaborat noțiunea de paradigmă: descoperiri științifice universal recunoscute care, pentru un timp, furnizează comunității științifice probleme-tip și soluții, până când o nouă paradigmă aduce un cadru teoretic nou și concepții noi. Așa s-a întâmplat în cazul fizicii în secolul XX, prin revoluția provocată de Einstein, apoi prin cea a mecanicii cuantice, care au răsturnat teoriile anterioare, deși până atunci fuseseră unanim acceptate. Jung înțelese deja perfect acest lucru: „Este o iluzie comună credința că ceea ce știm astăzi este tot ceea ce putem cunoaște vreodată. Nimic nu este atât de vulnerabil cum este teoria științifică, aceasta fiind o tentativă efemeră de a explica faptele, și nu un adevăr în sine, peren.“⁷

Trebuie subliniat că Jung face o deosebire clară între fapte și interpretarea lor. Este, înainte de orice, un empirist care întreaga viață a colectat neîncetat fapte: pentru a încerca să înțeleagă mai bine psihismul uman, s-a observat neobosit pe sine însuși și, în lunga sa carieră de psihiatru, a urmărit evoluția a zeci de mii de pacienți, interpretând mai mult de optzeci de mii de vise! În același timp, a comparat acest material empiric cu miturile, credințele și simbolurile din numeroasele culturi ale lumii pe care le-a studiat decenii la rând. Pornind

de la aceste fapte, a încercat să elaboreze interpretări și teorii, dintre care unele s-au transformat de-a lungul întregii sale vieți. Nu ne îndeamnă să ne îndoim de realitatea faptelor, ci de interpretarea lor, care va rămâne întotdeauna relativă, fiindcă depinde de psihismul nostru: „Nu există vreun punct de vedere superior sau exterior psihologiei de unde să putem trage o concluzie definitivă privind natura psihismului.“⁸

Jung și-a făcut dușmani nu doar printre freudieni și gânditorii raționaliști, ci a fost atacat violent și de teologi și autoritățile religioase. Asta pentru că nu s-a mulțumit să scoată în evidență limitele rațiunii, ci a formulat și o critică radicală a religiei, mai ales a celei creștine, subliniind faptul că în cadrul ei s-a pierdut interioritatea și fervoarea spirituală autentică. „Cultura creștină, scrie el, s-a dovedit găunoasă într-o măsură înspăimântătoare: ea nu este decât o poleială exterioară; omul lăuntric a rămas însă neatins și deci neschimbat. Starea sufletului său nu corespunde credinței sale exterioare. În sufletul său, creștinul n-a ținut pasul cu dezvoltarea exterioară. Da, totul există în exterior, în imagine și în cuvânt, în Biserică și în Biblie. Dar nu există și în interior.“⁹ Această critică a religiilor este totuși fundamental diferită de critica lui Freud și a filozofilor materialişti, care percep orice formă de religiozitate sau de credință ca pe o pură iluzie. Jung critică atitudinea falsă a religiilor, dar nu e antireligios. Această critică a formalismului și exteriorității excesive a religiei (pentru care e înfierat de teologi) e însoțită de convingerea că sufletul are prin natura sa o funcție religioasă și că refularea acestei funcții este una dintre cele mai mari drame ale omului modern european (cum arătase și Nietzsche, în felul său). Or Jung consideră că europeanul fără religie poate să redescopere în adâncurile psihicului său accesul la sacru, la „numinos“, care-i lipsește dureros de mult.

Jung devine astfel din nou ținta filozofilor materialişti, de această dată pentru că subliniază dimensiunea antropologic

religioasă a ființei umane. Atacat din toate părțile, fiindcă gândirea lui dinamitează concepțiile și clivajele tradiționale, Jung reamintește mereu că el nu e decât un medic empirist și că n-a elaborat nici o teorie pe care să n-o fi dedus pe baza tiparelor observate la nivelul faptelor. Iată cum îi răspunde lui Martin Buber, care-i asociază eticheta peiorativă de „gnostic paleocreștin“ și-i reproșează viziunea negativă asupra religiilor: „Criticii mei le pot arăta că am fost perceput nu numai ca gnostic și agnostic, ci și ca teist și ateu, ca mistic și ca materialist. În concertul unor opinii atât de diverse nu vreau să accentuez prea mult părerea pe care o am despre mine însumi, ci să citez o apreciere referitoare la mine dintr-o sursă ce pare demnă de încredere, și anume un articol din *British Medical Journal* din 9 februarie 1952: «Facts first and theories later is the keynote of Jung's work. He is an empiricist first and last.» Aplaud acest punct de vedere.”^{10*}

Deși a refuzat să construiască un sistem, Jung a făcut descoperiri esențiale care îmbogățesc și chiar revoluționează cunoașterea noastră despre ființa umană și al căror adevăr, cu toate consecințele lui, abia începem să-l înțelegem. Voi vorbi despre aceste consecințe pe tot parcursul cărții, dar mă grăbesc să spun, pe scurt, că a redefinit noțiunea freudiană de libido, dându-i sensul de elan vital în locul celui de pulsivitate sexuală, și pe cea de inconștient, descoperindu-i proprietățile creatoare și adăugând inconștientului personal noțiunea de inconștient colectiv, care ne leagă de strămoși și de simbolurile culturii noastre. A studiat miturile și simbolurile universale și a dezvoltat noțiunea de arhetip, ca imagine primordială înscrisă în inconștientul uman. A elaborat teoria sincronicității, care demonstrează că două evenimente pot să fie legate între

* „Mai întâi faptele și apoi teoriile, iată prin ce se caracterizează munca lui Jung. El este, mai presus de toate, un empirist.“ – engl. în textul lui Jung (n. tr.)